

A NÉPESSÉG TÖRÖK HÓDOLTSÁGI PUSZTULÁSÁNAK ELTŰLZÁSA

(Gondolatok az ált. isk. VII. o. történelem tankönyve nyomán)

„A Mohács előtti időben a Nagyalföld déli részének és a Dél-Dunántúlnak színmagyar a lakossága. Ez azonban a hódoltság ideje alatt szinte teljesen elpusztult. Pl. Somogy megye lakossága Szigetvár eleste után 60 000-ról 500—600-ra apadt.”¹

Lehetséges-e ez? A kérdés megérdemli a komoly figyelmet, mert a későbbi századok történelme olyan tényanyagot hoz, amely ezzel az állítással ellentétben van. De maradjunk a somogyi példánál. Ha igaz lenne az „500—600”-as népességszám, akkor a török idők elmúltával valami „csodá”-nak kellett bekövetkezni, hisz Somogy megye népessége az első népszámláláskor 1784-ben már 163 560!² Honnan jön ez a rengeteg ember Somogy földjére? — Az igazság lényege az, hogy a betelepültek csak nagyon kis hányadát adták a népességnek, s a nagy többség kintartott földjén a legnehezebb időben is, a pusztulás meg semmi esetre sem lehetett ilyen mérvű. Mivel tudjuk ezt bizonyítani?

Magyar nyelvre is lefordították Evlia Cselebi török utazónak az iratait, aki az 1660-as években járt Magyarországon. Többek között Somogyban is megfordult néhány alkalommal. Az első útja során a következő, ma is kis községeket érinti: Bélavár, Csicsó, Zákány, Ötvös és Lak (Öreglak).³ A második somogyi útja alkalmából három nagyobb települést említ: Segesdvár, Koppány, Kaposvár, azonkívül Szent Jakab, Koronta és Görögai várakat.⁴ A munka második kötetében még Berzence és Babócsa váráról találunk leírást.⁵ Tehát maradtak bőven települések Somogy megyében, hisz ezeket csak az utazás során érinti.

Vajon milyen lehetett egy ilyen település abban az időben? Segesdvárról a következőket írja: „Háromszáz szolgája Kanizsának adózik. Jelenleg ötszáz katonája és parancsnoka van.” „... termékeny vidéken, hegyes és erdős hely szélén háromszoros sövénykerítésű palánka, kertekkel, kellemes levegővel és vízzel.” — „Van egy dzsámija, két mecsetje és felsőbb iskolája (medrezse), egy elemi iskolája, egy fogadója és fürdője és elegendő számú boltja.” Koppányról (Törökkoppány) azt írja, hogy 645 háza van, két medresszéje, három elemi iskolája, két fürdője és összesen 100 kézműves boltja.⁶ Mindkettő viszonylag kisebb település a török után is, ma is. Például Segesdnek ma 4150 (1960-ban) a lakosa; 1784-ben Alsóseged 587, Felsőseged 1094 lakos.⁷ Adóösszeírások, urbáriumok, egyházi anyakönyvek névanyaga alapján arra következtetünk, hogy 1720-ban Alsóseged lakossága 400, Felsősegedé is 400 körül lehetett. — Ha túlzásokra is ragadtatta magát Evlia Cselebi egyes esetekben az állapotokat illetően, arról, ami egyáltalában nem volt, nem írhatott. A települések elég jelentős számban fennálltak a török időkben.

Közvetlenül a török hódoltság utáni forrásanyag tanulmányozása azt mutatja, hogy Somogy megyének több, ezer lelket meghaladó vagy azt megközelítő telepü-

¹ Történelem az általános iskolák VII. osztálya számára. Bp. 1963. 26. old.

² Az első magyarországi népszámlálás. (1784—87). Szerk. Danyi Dezső és Dávid Zoltán. Bp. 1960. 146. old.

³ Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai 1660—1664. Ford: Karácsony Imre. Bp. 1904. I. köt. 7—9. old.

⁴ Evlia Cselebi i. m. I. köt. 29—33. old.

⁵ Evlia Cselebi i. m. II. köt. 489—497 old.

⁶ Evlia Cselebi i. m. I. köt. 29—31. old.

⁷ Az első magyarországi népszámlálás i. m. 138. és 139. old.

lése is van. Urbáriumok, megyei dicalis összeírások és egyházi anyakönyvek adatainak egybevetése alapján a XVII. század utolsó évtizedében biztosan ezer felett volt a lakossága Igalnak, Marcalinak, Nagybjomnak és Szigetvárnak; 1000 lélek körül lehetett Buzsák, Csököly, Kaposvár, Karád és Látvány; 700 főt megközelítő népessége lehetett Kéthelynek, Nagykorpádnak és Somogyszilnek.⁸

A részletekbe menő kutatás végső összegezésben azt mutatja, hogy Somogy megyének a török kiverése után 246 lakott települése volt, s ezek össznépessége legalább az 55–60 ezer körül lehetett.⁹ Teljesen abszurd állítás, hogy Somogy megye lakossága Szigetvár eleste után 600 főre apadt volna.

Ha ez igaz, akkor két jelentős kérdés marad nyitottan. Hogyan lehetséges ilyen nagy tévedés bekerülése a történelem tankönyvbe? Ha 60 ezer lélek Somogy népessége a török után, akkor a török idők nem hoztak pusztulást?

A történelmi tankönyv tévedése sajnos nem nyomdhiba. A tankönyv szövege egy 40–50 év előtti történetírói álláspontot tükröz. A török idők pusztításait el-túlozni, a XVIII. századi fejlődést rózsaszínűen megrajzolni; a régi idők divatja volt. Persze az utóbbi kérdésben korrigációk történtek, de a népesedési kérdés át nem gondoltsága kísért még a legújabb egyetemi tankönyvben is. Az egyetemi tankönyv az adóösszeírások alapján kimutatható elnéptelenedésről beszél a török időben, holott forráskritikailag köztudomású, hogy az adóösszeírások önmagukban nagyon kétes értékű források a népesség számára vonatkozóan.¹⁰ A török kori nagy elnéptelenedés kérdését már a harmincas években többen vitatják (Barsy Gyula, Szabó István), de legújabban, úgy 5–6 éve jelentős újabb eredményeket publikáltak.¹¹ Hiába az újabb eredmények, a szemlélet marad a régi. Történelmi forrásaink ugyan elsősorban a pusztulásról beszélnek, de ez nagyon is érthető. Ma is úgy van az, ha valaki jól él, nyugodtan él, az nem dicsekszik vele, nem veri dobra, de ha valami történik, panaszát rögtön előadja, igyekszik azt orvosolni. Így vagyunk aztán a történelmi forrásokkal is, elsősorban a panasz marad fenn. A legújabb részletekbe menő elemzés mutatta meg, hogy a pusztulás ténye mellett a községek többsége, a lakosság többsége, ha nehezebb körülmények között is, de fennmaradt. Nem állítjuk, hogy nem volt pusztulás, de nem olyan mértékben, ahogy ezt eddig állították. Elpusztul 150 év természetes szaporulata! Somogy megyében, példánkban, megerősödnek a délről beköltözőkkel a Dráva menti horvát települések. Így lesz aztán Somogy megye népessége 60 ezer a török előtt és a török után is.

⁸ Országos Levéltár Kamarai Levéltár U. et C. anyag (Somogy m.): 92/27—1692; 38/20—1695; 3/4—1696; 7/65—1703.

Országos Levéltár Esterházy családi hercegi ágának levéltára: 1695: Repositorium. Csomószám: 393. Fasc. jel. 13. 1701. Repositorium. Csomószám: 394. Fasc. jel. 14.

Kaposvári Állami Levéltár

1712. Conscriptio animarum, pecorum, facultatum 1712/73. I. II. III. Kat. 49. és 3. 1718. Conscriptio animarum etc. 1712/73. II. III. 51. kat.

1720. Conscriptio animarum etc. 1712/73. II. Kat. 53.

Andocs, Csurgó és Kéthely községek kat. egyházi anyakönyvének névanyaga.

⁹ Kováts Zoltán: Somogy megye népesedéstörténetének néhány kérdése a XVIII. században. (Emlékkönyv a Kaposvári Állami Közgazdasági Technikum jubileumáról. Szerk. Pintér József. Kaposvár. 1962.)

Kováts Zoltán: Somogy megye és községeinek népességi viszonyai a törökuralom megszűnésétől az első népszámlálásig (1690—1784/85). Doktori disszertáció. Kézirat. Található: Kaposvári Állami Levéltár és Debreceni Egyetemi Könyvtár.

¹⁰ Magyarország története 1526—1790. Egyetemi tankönyv. Bp. 1962. 43. old.

¹¹ Ezek közül kiemelkedő Dávid Zoltán: Az 1715—20. évi összeírás. (A történelmi statisztika forrásai. Szerk. Kovácsics József Bp. 1957.)

A felvetett két kérdésre így együtt történt a válaszadás. Az biztos, hogy a történelmi tankönyv török kori pusztulásról rajzolt képe eltűzött, a kérdés ott maradt nyitottan, hogy e népesedési vonatkozásban megváltozott kép hogyan hat ki a szemlélet más területére.

Befejezésül Evlia Cselebinek, az utazónak, az idegennek, mondhatnánk ellenségnek a szavait idézzük: „A magyar nép országa gyenge, de jó aszталuk van, a vendéget igen szeretik. Országuk gabonatermő ország s a nép földműves. Való igaz, hogy vitéz nép, s a tatárok módjára mindenfelé kettős lóval nyargalnak; öt–tíz paripájuk van, s az övükön kardot viselnek.” „... tisztán járnak, tisztán étkeznek, a vendégre különös figyelmet fordítanak. Foglyaikat nem kínozzák, mint a németek, s a kardot az oszmánlik módjára forgatják. Szóval a magyarok jó természetűek, reggelenként ép úgy tisztára megmossák az arcukat, mint az oszmánlik.”¹²

Dr. Kováts Zoltán

TAPASZTALATOK EGY FÖLDRAJZI SZAKKÖRRŐL

Iskolánkban az 1962–63. tanévben két földrajzi szakkör működött, egy VIII. és egy VII. osztályosokból álló. A szakkör célja változatlanul a földrajzi jellegű érdeklődés felkeltése és ennek maximális kielégítése volt. Éppen ezért minden alkalommal — amikor erre szükség volt, — megbeszéltük az aktuális földrajzi eseményeket (pl. a szokatlanul hideg tél, a tavaszi hóolvadással és árvízzel kapcsolatos kérdések).

A második félév folyamán — az aktuális kérdések mellett — két témakör került feldolgozásra. Összesen hat szakköri foglalkozáson a környező országok nagyobb városainak (Prága, Bécs, Moszkva, stb.) megismerése szerepelt. Ezekről a városokról sikerült diafilmeket kölcsönöznünk, s így a foglalkozások zömét a filmek vetítése tette ki. Kezdetben rendkívül nagy volt az érdeklődés a vetítés iránt, s minden szakköri tag szívesen segédkezett a vetítés lehetőségének megteremtésében és lebonyolításában. A vetítések folyamán az érdeklődés azonban fokozatosan lanyhult, s úgy tűnt, hogy a tanulók „megunták” a vetítést.

A másik témakör a „Változások a világ térképén” címmel szerepelt. Ennek során a változásoknak a rövid történelmi áttekintés mellett inkább a kifejezettebben földrajzi vonatkozásokat (terület, ásványi nyersanyagok, mezőgazdasági termelés, kikötők, stb.) vizsgáltuk meg. A kiindulási alapunk az I. világháború előtti helyzet volt (gyarmatbirodalmak, a német gazdasági fejlődés és imperialista törekvések, az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségi kérdése, stb.). Ezt követően az I. világháború után kialakult helyzetet (a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentősége, az intervenció harcok területei, gazdasági nehézségek, új államok megalakulása), majd a II. világháború során ideiglenesen bekövetkezett területi változásokat (német megszállás Európa egyes országáiban) vizsgáltuk meg. Ezt követte a II. világháború után bekövetkezett területi és gazdasági változások (a népi demokráciák megalakulása, függetlenségi harcok és ezek eredményei Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában) elemzése. Ezek során azt lehetett megfigyelni, hogy a gyerekeket érdekelte ez a mindenkor térképen is kísért történelmi-földrajzi utazás, mert igen sok kérdést tettek fel a beszélgetések során.

¹² Evlia Cselebi i. m. I. köt. 148. old.